

STEREOTIPURI ALE PERSECUȚIEI ÎN

PROZA GABRIELEI MELINESCU

Stereotypes of Persecution in Gabriela Melinescu's Prose

Drd. Mia CHINDRIȘ

Universitatea "Petru Maior" din Târgu Mureș

Abstract: Living in Sweden since 1975, Gabriela Melinescu writes a prose that can hardly be framed within literary species, from realistic novel to phantasy or autobiographical prose. Most often her writings have as starting point some personal experiences, aesthetically transfigured and (more or less) assumed by the narrathor. When she is criticised because of "violence, (...) bad – famed places lived by a fallen humanity", the writer agrees that she describes a "circle of the inferno that I lived and that unconsciously belongs now to my being." (Jurnal suedez I, p.44) In her writings one can identify the three stereotypes of persecution (according to Rene Girard's study), Melinescu's characters having victims' signs that allow the reader to clasify them in a certain type of stigma.

Keywords: Gabriela Melinescu, exile, phantasy, autobiographical prose, identity

Exilul – integrare și excludere

”«Alienarea», «outsider-ul» și «exilul» sunt – crede Andrei Codrescu – principalele simboluri ale condiției umane contemporane”, popularizate de existențialiști. Întreaga existență a scriitorului aflat în exil se bazează pe un gol ontologic produs de ruptura de spațiul matricial. Eva Behring, unul dintre cercetătorii fenomenului exilului românesc, consideră că exilul produce o schimbare de paradigmă, mai întâi la nivel ontologic, apoi la nivelul manierei de creație¹. ”Literatura scrisă în exil [...] nu răspunde acolo numai unei ambiții literare, ci are și o motivație suplimentară. Toate lucrurile care țin în mare măsură de viața socială și politică curentă, în exil devin parte a literaturii pentru că exilatul - ca și prizonierul din țara ocupată - nu are un interlocutor, nu poate spune direct ce vrea și ce crede: el trebuie să-si închidă mesajul într-o capsulă și să-l arunce pe oceanul literaturii. Nedreptatea și suferința în special își cer dreptul la expresie și cei care au scăpat de coșmar se simt obligați să spună prin ce au trecut și pentru cei care n-au avut norocul lor, care n-au putut evada. [...] Fenomenul, general printre exilați, este

¹ Eva Behring, Scriitori români din exil: 1945 -1989, București, Editura Fundației Culturale Românești, 2001, pp. 70-71.

cunoscut.”² Jean-Pierre Maconta-Mboukou, în *Les littératures de l'exil* arată că e vorba de un proces aproape de delegare a tuturor funcțiilor și speranțelor în operă, în literatură, care îi reprezintă și îi protejează totodată pe exilați: "Exilații sunt ca o floarea-soarelui. Privirea lor intelectuală și spirituală este întotdeauna ațintită asupra prietenilor pe care-i mai au. În fața interdicțiilor care-i lovesc și a pericolelor care-i pândesc, ... ei desemnează o ambasadoare neobisnuită, însărcinată să-i reprezinte... opera de artă."³ Nu întotdeauna operele scriitorilor aflați în exil vor avea legătură directă cu experiențele lor sociale pre-exil, dar acestea vor face parte pentru totdeauna din bagajul cultural pe care îl dețin scriitorii și care va răzbate, din subconștient, în paginile lucrărilor lor, oricât de vehemente ar fi dorința (de a uita) și împotrivirea creatorului.

Mircea Anghelescu consideră și el că nevoia de a-și afirma o identitate "amenințată" este una dintre motivațiile scrisului. Problema identității rămâne una deschisă, scriitorul aflat în exil trebuie să își definească propria ființă culturală, să-și configureze noua identitate în raport cu un "celălalt" cultural, dar și să-și construiască o nouă relație față de patrie. Scopul scrisului este, finalmente, tocmai a ajunge la Celălalt, cu atât mai greu cu cât este vorba despre un dublu Celălalt: publicul românesc și mediul cultural adoptiv, în cazul Gabrielei Melinescu, cel suedez.

Ieșirea din spațiul comunist și intrarea într-o lume liberă, vechiul și noul așadar, generează nevoia de confesiune, dar spre deosebire de alte jurnale, "tipică [...] este alternanța obsesivă a momentelor de "miracol" și de "tragedie" personală."⁴ Criticul Dan Cristea recunoaște în jurnal miracolul salvării și al supravețuirii, al fortificării, consolidării și afirmării de sine într-un mediu străin, miracolul scrisului zilnic și al unor noi preocupări artistice. De cealaltă parte se situează șirul nesfârșit de "tracasări și obstacole, de hărțuiri și impedimente, de nefericiri care culminează cu tragedia morții unor ființe dintre cele mai dragi și apropiate" – mama, "iubitul stelar", Nichita Stănescu, iar mai târziu, Rene, soțul ei. Dan Cristea consideră că tocmai amestecul acestui sentiment al catastrofei cu o mistică a salvării este exemplar pentru acest jurnal. Ceea ce se desprinde din el este de fapt o "filosofie a vieții", care se articulează după următorul principiu: "viața ne trăiește mai mult decât o trăim noi pe ea", iar "jocul existenței este un joc al predestinării și al coincidențelor misterioase unde [...] trebuie să ne preocupăm doar de lucrurile care depind de noi și se pot afla sub controlul nostru."

² Mircea Anghelescu, "Despre exilul literar" în *Revista 22*, nr. 724, ianuarie 2004.

³ apud Mircea Anghelescu, art.cit.

*Distincție operată de Grigore Popa în lucrarea *Existență și adevăr la Soren Kiekegaard*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1998.

⁴ Dan Cristea, *Autorul și ficțiunile eului*, București, Editura Cartea Românească, 2004, pp. 101-114.

Deși îmbracă forme diferite în romane, nuvele și jurnal, problema identității / non-identității și, implicit, a apartenenței / neapartenenței unui spațiu/timp este una dintre macrotemele prozei melinesciene. Nu întâmplător, după plecarea în Suedia, autoarea va scrie mai mult proză (șapte volume de proză, cinci de poezie și un jurnal ajuns la al cincelea volum). Exilul – până în 1989, apoi alegerea de a rămâne (după 15 ani și mai ales după o muncă asiduă de integrare) în Suedia vor determina schimbări majore la nivelul scriiturii, lucru constatat de critica literară românească⁵. În procesul creației, contextul / condițiile sociale, culturale sau biografice preexistente operei sunt re-prezentate, transpuse creativ. ”Faptele de bază, esențiale, ale ruperii legăturilor cu întreg universul senzorial afectează în mod diferit imaginația, care este chemată să înlocuiască lumea pierdută cu o alta.”⁶ Schimbările la nivelul scriiturii sunt reflectări ale modificării produse la nivel ontologic, de aceea modul în care se configurează identitatea (etnică, lingvistică, socială, religioasă etc) poate deveni o grilă lectorială a operei Gabrielei Melinescu.

Raporturile interumane au la bază modul în care ne percepem unii pe ceilalți. Însă celălalt este observat ”prin filtrul deformat al imaginarului”, consideră Lucian Boia în lucrarea *Pentru o istorie a imaginarului*. Imaginea pe care o percepem se situează simultan în real și imaginar, celălalt fiind ”supus unei operații de simplificare și de amplificare, atingând la limită, caricatura sau simbolul.”⁷ Pe de o parte, comunitatea care îl primește pe *străin* – termen folosit fără niciun fel de conotații negative – își construiește un „sistem de așteptare” – așadar o alteritate anticipată - pe baza unor categorii prestabilite în care poate fi perceput noul venit. Aceste categorii devin așteptări normale care, inconștient, construiesc o *identitate socială virtuală* a străinului. În acest context, identitatea socială implică și identitatea lingvistică. Pe de altă parte, străinul care vizează integrarea în noua comunitate trebuie să adopte anumite *mărci mimetice, exterioare și interioare*, în vederea atenuării diferenței publice. În această ordine de idei, mimesisul devine *conditio humana*; lumea (aici societatea) îl asimilează pe individ prin procese mimetice. Grație

⁵ A se vedea comentariile lui Ion Pop în Dicționar analitic de opere literare românești, vol II, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001; Gabriel Dimiseanu, „Mutarea spre Nord” în România literară, nr. 3, 1998; Marin Mincu, „O europeană: Gabriela Melinescu” în Luceafărul, nr. 10, 1999; Marian Victor Buciu, „Poeți români în exilul recent” în Jurnalul literar, nr. 7-12, 2003.

⁶ Andrei Codrescu, Dispariția lui ”Afară”. Un manifest al evadării, traducere din engleză de Ruxandra Vasilescu, prefată de Ioan Petru Culianu, București, Editura Univers, 1995, p. 99.

⁷ Lucian Boia, Pentru o istorie a imaginarului, traducere din franceză de Tatiana Mochi, București, Editura Humanitas, 2000, p. 117.

mimesisului, individul poate să iasă din sine însuși și să atragă lumea exterioară în interioritatea sa, oferindu-i astfel o nouă expresie.⁸

Integrarea străinului în (noua) comunitate se produce cu succes atunci când identității virtuale i se suprapune identitatea efectivă, adică atunci când noul venit / celui ce este altfel îndeplinește toate categoriile – condiții stabilite de societatea adoptivă. Trebuie să menționăm însă, că oricât de reușită ar fi integrarea, asimilarea exilatului / străinului / celui care este altfel, acesta se va afla întotdeauna în conflict cu nativul / autohtonul. Pe de o parte, această poziționare în conflict se datorează perspectivei: ”exilatul are acces la totalitatea culturii străine fiindcă el nu este legat de vederi regionale sau de clasă.” El nu are decât două opțiuni: ”un efort inutil de a recrea vechile legături în noul context, sau o refacere completă care implică abandonarea Vechii și celei mai cuprinzătoare perspective asupra noului.”⁹ Pe de altă parte, este determinată de metafizica exilatului, care vede condiția umană ca pe o serie de evenimente tragice, ”părăsirea mătci” accentuând sentimentul înstrăinării.

Dimensiunea psihologică a sentimentului apartenenței. Atitudini stigmatizante.

Nu întotdeauna identitatea socială efectivă se suprapune celei virtuale, „orizontul de așteptare” al (noii) comunității fiind surprins de prezența unui atribut negativ sau cu efecte negative care îl diferențiază pe străin / cel care este altfel. Această caracteristică negativă va provoca o atitudine negativă, de respingere din partea societății. În acest caz se poate vorbi despre un *stigmat*, înțeles ca discrepanță între așteptări și realitate, așa cum este utilizat în studiul lui Erving Goffman, *Stigma. Notes on the Management of the Spoiled Identity*. Nu întotdeauna un atribut indezirabil devine automat un stigmat; în diferite epoci sau culturi, stigmatul este o construcție socială, o invenție locală. Așa este, de pildă, în timpul regimului comunist, dușmanul poporului, celălalt, de dincolo, capitalistul etc. sau evreul, cel mai stigmatizat de-a lungul vremii. Apartenența la o etnie nepotrivită, la o clasă socială nepotrivită, un handicap fizic sau o trăsătură morală negativă devin *însemne victimare*¹⁰ care vor determina diferite forme de persecuție.

⁸Gunter Gebauer, Cristoph Wulf, *Mimesis. Culture-Art-Society*, University of California Press, 1995, p. 2: ”Mimesis makes it possible for individuals to step out of themselves, to draw the outer world into their inner world, and to lend expression to their interiority.”

⁹ Andrei Codrescu, op. cit., p. 60.

¹⁰ A se vedea studiul Stereotipurile persecuției din lucrarea lui Rene Girard, *Țapul ispășitor*, traducere din limba franceză și note de Theodor Rogin, București, Editura Nemira, 2000.

Atât jurnalul, cât și romanele surprind astfel de atitudini „stigmatizante”, prin întoarcerea în imaginar în cultura română și construcția în subsidiar a unei fresce a României comuniste, dar și a Suediei xenofobe. Atunci când i se reproșează ”violența, descrierea unor locuri urâte unde colcăie o umanitate decăzută”, scriitoarea motivează astfel alegerea ei: ”Nu scriem decât ceea ce ni se dă în momentul în care scriem. Eu descriu în acest moment un cerc al infernului pe care l-am trăit și care s-a depus inconștient în ceea ce compune ființa mea.”¹¹ Așa se explică, credem, faptul că în proza Gabrielei Melinescu se pot identifica scene din existența autoarei, ficționalizate, precum nașterea ei ca un copil nedorit, lumina, imposibilitatea întâlnirii cu mama, după plecarea din țară, moartea soțului etc. Am putea utiliza pentru câteva dintre aceste romane și nuvele, de exemplu *Acasă printre străini*, *Mama ca Dumnezeu*, *Prietenul arhanghelului*, termenul de roman-document, în accepția Ruxandrei Cesereanu¹² În această antiutopie se pot identifica personaje purtând însemnele victimare amintite mai sus, coagulate în trei tipuri de stigmat, pe care le includem într-o *paradigmă a negativității*¹³, născută dintr-o *fantasmă identitară negativă*, a vieții anterioare exilului, și care se construiește pe *formele persecuției, ale îngrădirii sau excluderii*.

Calitatea de a fi altfel, altfelitatea generează o dublă traumă. Mai întâi la nivel interior, cel care este altfel sau străinul este conștient de diferența dintre el și ceilalți. Dacă este vorba de o diferență fizică vizibilă, un handicap, atunci „normalitatea” celorlalți este punctul permanent de referință, creându-se astfel o tensiune existențială profundă. Dacă este un alt însemn victimar, precum statutul social nepotrivit, o anumită țară sufletească etc., din nou se constată o traumă interioară, generată de încercarea nereușită de a deveni asemeni celorlalți, de a-și depăși altfelitatea în vederea integrării. „În opinia mea, marea furtună identitară se stârnește doar atunci când presiunea interogației inițiale [i.e. *Cum pot fi român/ francez/ ca ei etc.?*] nu se disipează pe suprafața genului uman, ci se concentrează pe una din actualizările ei punctuale: tribul, etnia, națiunea – ori individul a cărui identitate este construită prioritar în aceste orizonturi.”¹⁴ La nivel exterior, și într-un caz, și în celălalt, reacția „normalilor” – a societății care împărtășește aceleași

¹¹ Gabriela Melinescu, Jurnal suedez I, Iași, Editura Polirom, p. 44.

¹² ”Romanul-document este tot o mărturie, chiar dacă există anumite elemente de ficțiune (schimbări de nume cel mai adesea, din pudoarea suferinței) sau chiar dacă eul narator devine el narator.” în Ruxandra Cesereanu, Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 10.

¹³ sintagmă utilizată de Matei Călinescu în monografia Eugen Ionescu: teme identitare și existențiale.

¹⁴ Sorin Antohi, Civitas imaginis: istorie și utopie în cultura română, Polirom, Iași, 1999, p. 237.

valori, aceeași istorie, același imaginar – este una de respingere, marginalizare, până la persecuție.

Acest tip de atitudini stigmatizante nu se manifestă tot timpul, chiar dacă acele însemne identitare sunt foarte evidente. Rene Girard consideră că persecuția se manifestă mai ales atunci când o societate intră în criză, iar „scadențele se apropie, o mai rapidă reciprocitate se instituie nu doar la nivelul schimburilor pozitive ce nu mai subzistă decât strict în măsura nevoilor vitale, [...] ci și la nivelul schimburilor ostile sau „negative”, ce tind să se multiplice.”¹⁵ Există, consideră R. Girard, câteva criterii de selecție victimară: „minoritățile etnice și religioase” care „tind să polarizeze împotriva-le majoritățile”, acest criteriu fiind specific fiecărei societăți în parte, dar „transcultural ca principiu”; criteriile fizice – „boala, nebunia, malformațiile congenitale, mutilările accidentale” sau infirmități de altă natură decât cea fizică, criteriul social: „orice individ care manifestă dificultăți de adaptare, străinul, provincialul, orfanul, copilul de familie bună, săracul sau, pur și simplu, ultimul venit este mai mult sau mai puțin interschimbabil cu infirmul.” Autorul completează lista însemnelor victimare cu trăsături ale eroilor din *Istoria credințelor și ideilor religioase*: „...se disting prin forța și prin frumusețea lor, dar și prin elemente monstruoase (statură uriașă – Herakles, Ahile, Oreste, Pelops – dar și submijlocie), sunt theriomorfi (Lykaon, „lupul”) sau susceptibili în a se transforma în animale. [...] se caracterizează prin numeroase anomalii (acefalie sau policefalie; Herakles este înzestrat cu trei șiruri de dinți); ei sunt adesea șchiopi, chiori sau orbi. De multe ori ei cad victime nebuniei [...] comportamentul lor sexual este excesiv și aberant...”¹⁶ În studiul *Stigma. Notes on the Management of the Spoiled Identity*, Erving Goffmann stabilește trei tipuri de stigmat: diformitățile fizice, tarele caracterului – „defecte” precum lipsa de voință, pasiuni anormale, dependențe de orice fel, puseuri suicidare, fanatism politic, homosexualitate, alienare mintală, detenție etc. și stigmatul tribal, cel care se referă la rasă, neam, religie, națiune. Se poate observa că aceste tipuri de stigmat se suprapun criteriilor de selecție victimară din studiul lui Girard. Ce au în comun cele trei tipuri de stigmat sunt tocmai trăsăturile lor sociologice: „un individ care putea fi primit fără probleme în cadrul unei relații sociale obișnuite posedă o trăsătură care atrage atenția și îi îndepărtează pe ceilalți –

¹⁵ Rene Girard, *Tapul ispășitor*, București, Nemira, 2000, pp. 21- 47.

¹⁶ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere și postfață de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 184.

stigmatul, această diferență nedorită în raport cu persoana anticipată, atârnă mai greu decât evidența tuturor celorlalte trăsături „normale” sau admirabile.”¹⁷

Trebuie să remarcăm faptul că a fi altfel / diferit de ceilalți nu este un lucru neobișnuit, întrucât, citându-l pe Girard, „nu există cultură în interiorul căreia fiecare să nu se simtă „diferit” de ceilalți și să nu socoată „diferențele” ca fiind legitime și necesare.” Altfelitatea sau ”anormalitatea” celuilalt este exprimată prin trăsături valorizante sau devalorizante, pe o scară foarte lungă, crede Lucian Boia. Gabriel Liiceanu stabilește un set de elemente care ne definesc, care țin de structura omului, pe care le încadrează într-un *fond intim-străin*.¹⁸ Aceste elemente ce țin de ființa umană, sunt clasate de filozof în *determinații imuabile*: zestrea somatică, zestrea mentală, sexul, ascendența (părinții), rasa, națiunea (tribul) și epoca și *determinații modificabile*: locul, limba, religia, numele, clasa (casta) și libertatea. Identificarea cu aceste determinații imuabile înseamnă excluderea a tot ce cade în afara lor, așadar, această identificare devine temeiul excluderii și al agresivității. Orice om se definește în general în termenii determinațiilor de mai sus, fapt care-l face identic cu altul, dar la nivelul fiecărei determinații se produc diferențe: el vorbește altă limbă, are alt sex, altă religie, s-a născut în altă țară etc. ”Străinul este *altul* a cărui identitate, comună cu a mea, se pierde în spatele a ceea ce el are diferit de mine. La limită, *tot* ceea ce cade în afara eului meu este străin.”¹⁹

Diferențele se intensifică în situațiile de criză, când devin o reflectare a neputințelor sistemului. „Dacă infirmitatea, chiar accidentală, neliniștește, e pentru că dă impresia de dinamism destabilizator. Ea pare să amenințe sistemul ca atare.”²⁰ Astfel, un defect fizic cât de mic ar fi el, capătă dimensiuni monstruoase, persoana în cauză fiind în mod automat asociată negativului. Handicapului fizic i se adaugă și o componentă morală, întrucât există un punct în care monstruoza fizică și monstruoza morală se unesc. Defectul fizic nu este altceva decât o exteriorizare a unui handicap moral sau sufletesc. Iar monstruoza morală „satisface tendința tuturor persecutorilor de a proiecta imaginea monstruoasă pe care și-o făuresc despre o criză sau alta, despre cutare nenorocire publică sau privată, asupra vreunui nefericit a cărui infirmitate sau straniețe sugerează o afinitate specială pentru monstruos.”²¹

¹⁷ Sorin Antohi, op. cit., p.255.

¹⁸ Gabriel Liiceanu, *Despre limită*, București, Editura Humanitas, 1994, pp.21-33.

¹⁹ Gabriel Liiceanu, op. cit., p.28.

²⁰ Rene Girard, op. cit., p. 30.

²¹ *Ibidem*, p. 47.

Există trei stereotipuri care ajută la determinarea existenței persecuției: mai întâi descrierea unei crize sociale și / sau culturale, apoi crime ”nediferențiate” – al doilea stereotip, și persoane care prezintă însemne de selecție victimară – al treilea stereotip. Aceste trei stereotipuri sunt identificabile în proza melinesciană. Atât în jurnal, cât și în romane și nuvele, se poate recunoaște ușor o situație de criză. În romanul *Lupii urcă în cer*, criza este declanșată de un incendiu puternic la depozitul de anvelope din oraș, soldat cu pierderi semnificative la bugetul de stat. Constantin Cubleșan²² încadrează acest roman într-o „literatură marcată întru totul de problemele, de problematica universului obtuz sub aspectul condiției existențiale umane din care plecase”, ficțiunea fiind astfel tributară realului părăsit de scriitoare în 1975. Romanul este inspirat de acest real apăsător, dar nu este un „denunț” fățiș, ci „o reprezentare într-o imagine metaforizată [...] în care planul realității se confundă până la identificare de sine în planul oniric, fantastic, romanul fiind în fond o alegorie grotescă, nu mai puțin caricaturală, pe tema spaimei în fața aparatului represionar al sistemului social ce făcea din fiecare individ un posibil vinovat, inculpat...” Criticul remarcă exactitatea cu care scriitoarea surprinde „atmosfera aberantă, a obsesiei culpei și a culpabilității, a urmăririi oamenilor în toate demersurile lor, de la cele sociale, până la cele individuale, pur intime...” Tabloul este unul halucinant, trăirile sunt difuze, iar spațiul descris viciat de neîncredere, de teama, dar și de resemnarea de a deveni victimă. Luca Onu poartă însemnele victimare care vor duce la excluderea sa din comunitate, fiind închis. Mai greu de stabilit o criză socială este în romanul *Regina străzii*, dar încadrarea în stereotipurile persecuției este mai mult decât evidentă. Avem de-a face aici cu un cartier evreiesc – o întreagă comunitate stigmatizată prin apartenența la o anumită etnie – aflat la periferie. Lumea pe care o surprinde scriitoarea aici este una încremenită și închide „o galerie de personaje umane unite prin latura lor ciudată și în același timp ciudat de eterogene ca proveniență etică și socială. Ceea ce îi adună cel mai bine sub o etichetă este statutul lor de marginalizați, de decăzuți, fiecare reușind să se transforme, pe rând, într-un paria, fie pentru un anumit grup, fie pentru întreaga societate.”²³ Pentru Constantin Dram acest roman este „un text-cronică despre dictatură în general și despre totalitarismul comunist românesc în particular.”²⁴ Tot în mediul periferiei bucureștene rămânem și cu următorul roman, *Copiii răbdării*. „Fundătura Curcubeului - consideră criticul G.

²² Constantin Cubleșan, “Gabriela Melinescu sau despre vinovăție” în *Adevărul literar și artistic*, nr. 193, 1993.

²³ Victor Cubleșan, „Strada unui roman” în *Steaua*, nr. 7, 1997.

²⁴ Constantin Dram, „Proza românească în exil” în *Convorbiri literare*, nr. 8, 1997.

Dimiseanu²⁵ -[...] delimitează un spațiu în care se petrec ciudățeni, fapte uluitoare ce contrazic până și ordinea din natură. [...] Locuitorii Fundăturii Curcubeului sunt toți ființe anapoda [...] care prin viața pe care au dus-o, printr-o trăsătură sau alta a firii, ca și prin felul alcătuirii fizice, întruchipează, cele mai multe, anormalitatea. O comunitate de deșuchiați, de făpturi schilodite, tarate, suflețește și fizic, comițătoare de fapte în răspăr cu bunul simț și uneori de grozăvii.” Și în nuvelele din volumul *Ghetele fericirii* pot fi identificate situații de criză ori persoane care prezintă însemne victimare. Protagonștii acestor nuvele sunt străini care trăiesc simultan în mai multe lumi. Kira este o româncă stabilită în Suedia, care re trăiește în vis evenimentele din existența sa pre-exil, în spațiul comunist: ”Vorbeam cu ardoare de soarta poporului nostru , împins la criminalitate ca să supraviețuiască. (...) Femeile discutau despre îngroyioarea lege a avortului. Președintele ordonase ca fiecare femeie să nască cel puțin patru copii, pentru ca populația să crească puternic.(...) Bărbații vorbeau despre o altă nenorocire – despre ”analfabetul”, președintele nostru, ș despre planurile lui de a distruge treptat intelectualitatea rebelă, trimițând-o în lagărele de muncă. Era camera de așteptare, infernul, și nimeni nu se aștepta la zile mai bune.”²⁶ Feifel este un evreu aflat în exil, singur, cu ”un corp hodorogit și chiar mai mult: fără corp, numai cu ce-i rămăsese din sufletul ars de atâtea iubiri”, ce caută un rost în viață, un răspuns la întrebarea: ”În fond, ce este un om?” Dudu este un pitic îndrăgostit de Nina, o fată care la numai șaisprezece ani aștepta un copil. Țintă a tuturor ironiilor, Dudu, un om mic de statură, cu un capișon roșu ca în basme sub care se vedeau până la jumătate urechile de pisică, dorește cu orice preț să o ia pe Nina de soție. Zaharel, personajul altei nuvele simte până în adâncul ființei sale că ”a fi evreu și român era în lumea din vest ca și cum ai avea ciumă și holeră în același timp – erai clasat jos și nu puteai fi pivit decât ca o ființă care produce stupoare și în cel mai bun caz milă.”²⁷ Majoritatea personajelor sunt ființe scindate, schizoide, încercând cu puțin înainte de moarte (a lor sau a cuiva foarte apropiat) o formă de unificare, de eliberare. Multe dintre personaje sunt bătrâni evrei de origine română, ființe vulnerabile, însingurate și fragile. *Mama ca Dumnezeu* are ca origine experiența personală a autoarei, care nu a mai putut să-și vadă mama, după plecarea în Suedia, iar una dintre ideile centrale ale operei este tratamentul aplicat de Securitate celor care aveau rudenii în străinătate.

²⁵ Gabriel Dimiseanu, „Mahalaua fantastică” în *România literară*, nr. 35, 1998.

²⁶ Gabriela Melinescu, *Ghetele fericirii*, Iași, Polirom, 2006, p. 15.

²⁷ Gabriela Melinescu, op. cit. p. 116

Așadar, o ruptură totală de spațiul-matrice a celui plecat în exil este imposibilă. Reîntoarcerea, în cazul artiștilor, se va produce în imaginar; evenimentele trăite sau la care au fost martori vor deveni ”obsesii scripturale”, reiterate în toată opera artistului respectiv. Dar acestei drame – uneori neconștientizată – i se adaugă alta, la fel de intensă: cea a integrării complete și definitive a exilatului în spațiul adoptiv. Credem că nu este întâmplătoare recurența în opera Gabrielei Melinescu a personajelor ce posedă însemne victimare - fie evreu, aflat în exil sau la periferia unui oraș, fie având o diformitate fizică sau spirituală, sau a spațiilor (periferia, fundătura, Occidentul xenofob) care permit exteriorizarea unor atitudini stigmatizante, de la ”simplul” dispreț fățiș, la excluderea violentă din comunitate.

Bibliografie:

A. Opera Gabrielei Melinescu

Lupii urcă în cer, roman, Editura Fundației Culturale Române, 1993.

Regina străzii, roman, Editura Albatros, 1996.

Copiii răbdării, roman, Editura Albatros, București, 1998.

Jurnal suedez I-V, Editura Polirom, Iași, 2002, 2003, 2004, 2008, 2010.

Acasă printre străini, traducere din limba suedeză și note de Elena – Maria Morogan, Polirom, 2004.

Ghetele fericirii, nuvele traduse din suedeză de autoare, Polirom, Iași, 2006.

Mama ca Dumnezeu, în rev. *Lettre Internationales*, ICR, 2006 -2007, nr. 60.

Mama ca Dumnezeu, în rev. *Lettre Internationales*, ICR, 2007 -2008, nr. 64.

B. Bibliografie critică

Antoși, Sorin, *Civitas imaginalis: istorie și utopie în cultura română*, Polirom, Iași, 1999.

Behring, Eva, *Scriitori români din exil: 1945 -1989*, București, Editura Fundației Culturale Românești, 2001.

Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, traducere din franceză de Tatiana Mochi, București, Editura Humanitas, 2000.

Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Iași, Editura Polirom, 2005.

Cristea, Dan, *Autorul și ficțiunile eului*, București, Editura Cartea Românească, 2004.

Codrescu, Andrei, *Dispariția lui "Afară". Un manifest al evadării*, traducere din engleză de Ruxandra Vasilescu, prefață de Ioan Petru Culianu, București, Editura Univers, 1995.

Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere și postfață de Cezar Baltag, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.

Gebauer, Gunter, Wulf, Cristoph, *Mimesis. Culture-Art-Society*, University of California Press, 1995.

Girard, Rene, *Țapul ispășitor*, traducere din limba franceză și note de Theodor Rogin, București, Editura Nemira, 2000.

Liiceanu, Gabriel, *Despre limită*, București, Editura Humanitas, 1994.

Popa, Grigore, *Existență și adevăr la Soren Kiekegaard*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1998.

C. Periodice

Angelescu, Mircea, "Despre exilul literar" în *Revista 22*, nr. 724, ianuarie 2004.

Buciu, Marian Victor, „Poeți români în exilul recent” în *Jurnalul literar*, nr. 7-12, 2003.

Cubleșan, Constantin, “Gabriela Melinescu sau despre vinovăție” în *Adevărul literar și artistic*, nr. 193, 1993.

Cubleșan, Victor, „Strada unui roman” în *Steaua*, nr. 7, 1997.

Dram, Constantin, „Proza românească în exil” în *Convorbiri literare*, nr. 8, 1997.

Dimiseanu, Gabriel, „Mahalaua fantastică” în *România literară*, nr. 35, 1998.

Dimiseanu, Gabriel, „Mutarea spre Nord” în *România literară*, nr. 3, 1998.

Mincu, Marin, „O europeană: Gabriela Melinescu” în *Luceafărul*, nr. 10, 1999.